

condition for development and existence of human mind. Implicit in this claim is that describing the social-communicative world in its discursive details can help laypersons and professionals to make wiser, more reflective choices about how to act or interpret others' actions. Communication refers to many things: it is the process through which individuals as well as institutions exchange information; it is the name for the everyday activity in which people build, their intimate, work, and public relationships; it is a routinely offered solution to the problems engendered in societies in which people need to live and work with others who differ from themselves; it is a compelling intellectual issue of interest to scholars from diverse academic disciplines. It's based on anthropocentric paradigm. Communicative processes are investigated in different situations of socially meaningful communication. Verbal and nonverbal communication is analyzed.

Key words: communication, anthropocentric paradigm, communicative discourse approach, code model, extra linguistic components.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2013 р.

Прийнято до друку 30.05.2013 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Рудницька Н. М.

УДК 81'367.6"18/19"

Зубенко К. В.

ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНИЙ ПРИНЦИП КЛАСИФІКАЦІЇ ЧАСТИН МОВИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Проблема класифікації частин мови сьогодні залишається однією з актуальних і суперечливих у лінгвістиці. Оскільки сучасне мовознавство ґрунтується на досвіді лінгвістичних досліджень, актуальним є звернення до наукової спадщини граматистів минулого. Дослідження з лінгвістичної історіографії містять важливі твердження щодо вивчення класифікацій частин мови в мовознавстві XIX – XX ст. Водночас спеціальних праць, присвячених цій проблемі, в лінгвістиці немає.

Метою статті є розкриття поглядів мовознавців XIX ст. – початку XX ст. на логіко-семантичний принцип класифікації частин мови в різних індоєвропейських мовах. Ми звертаємося до студій таких авторів, як Ш. Балі, К. Беккер, В. Г. Белінський, Ф. І. Буслаєв, О. Х. Востоков, Г. Галише, М. І. Греч.

Історія вивчення частин мови демонструє появу різних напрямів класифікації частин мови, пов'язаних з тим, яка з ознак частин мови є провідною: семантична, морфологічна, синтаксична, ономаціологічна, дискурсивна, когнітивна чи їх взаємозв'язок.

Логічний напрям в мовознавстві ХІХ ст. на відміну від раціональної загальної граматики ХVІІ ст., звертав більшу увагу на національну специфіку мовної форми, на єдність логічного й історичного і був переважно логіко-семантичним (морфологію розуміли як етимологію, а лексичне значення як поняття).

К. Беккер – представник логічного напрямку в мовознавстві першої половини ХІХ ст, звертав увагу на національну специфіку мовної форми, єдність логічного і історичного.

Філософія граматики К. Беккера («Організм мови») була застосуванням законів логіки до матеріалу сучасної (німецької) мови. Мова розуміли як систему органічних (полярних) протилежностей, тобто таких протилежностей, які не знищують одна одну, а, навпаки, виступають як взаємно зумовлені та необхідні одна для одної в розвитку організму як цілого. [1, с. 65.]

Учення про речення з логіки та стилістики було перенесене в граматику. Беккерівська схема, як писав Ф. І. Буслаєв, «правильно визначила частини мови і члени речення» [2, с. 234]. Проте у філософській граматиці К. Беккера розмиті кордони між граматиною і логікою, оскільки в ній він «прийняв помилковий напрям старих, загальних граматик, що мали за мету рішення досить дивної задачі – виправдати мову логічно, тобто довести, що параграфи схоластичної логіки зручно застосовуються до граматичних фактів. Обмежившись загальними поняттями про вираження думки у формах мови, К. Беккер всю увагу звернув на синтаксис, приділивши увагу етимології лише для повноти системи. Як результат – його синтаксис, не будучи заснований на етимологічному розборі форм, виявився не наукою про мову, а відвернутим міркуванням про застосування законів логіки до готового матеріалу мови» [1, с. 67].

Логіко-семантичний принцип виділення частин мови і членів речення надовго став провідним.

Логіко-семантичний принцип апелював до частин мови як до універсальних логічних категорій думки, базуючись на положенні про існування спільної логічної основи всіх мов. Найбільшою мірою такий універсалізм виявився у граматиці Пор-Рояль А. Арно і К. Лансло (1660), що описує французьку мову на основі латинського логічного еталону. Так, незважаючи на наявність у французькій мові іменників і прикметників, слідом за латинською граматиною виокремлювалось тільки ім'я з двома підкласами.

Традиційна для стародавніх граматик антиномія імені та дієслова обґрунтовувалася виходячи як із суб'єктної і предикатної функції членів цієї опозиції у судженні (Платон), так і з протиставлення відмінювання – дієвідмінювання (Аристотель), хоча головним підґрунтям такого поділу було онтологічне протиставлення речей і ознак (пор.: у М. Нікітіна: «Усе, що існує у світі, відображеному у свідомості, розпадається на дві категорії – речі й ознаки» [3, с. 234].

У XIX ст. логіко-семантичний принцип посів значне місце в роботах представників Женєвської школи (Ш. Балі, Г. Галіше).

Ш. Балі в основу виділення частин мови, які він називає лексичними категоріями, кладе їх загальне значення: іменники вказують на предмети, дієслова – на процеси, прикметники і прислівники – на якості дій і процесів. Проте в розмежуванні членів речення беруть участь і їх граматичні форми (знаки актуалізації), їх функції в реченні [4, с. 455].

Г. Галіше, розвиваючи таку саму ідею, виділяє чотири категорії слів: головні частини мови (*espèces principales*) – іменник (означає субстанцію) і дієслово (означає процес); залежні частини мови (*espèces adjointes*) – прикметник (характеризує і визначає субстанцію) і прислівник (характеризує і визначає процес); сполучні частини мови (*espèces de jonction*) – сполучники і прийменники; показники частини мови (*marques d'espèce*) – артикль (показник імені), займенник (показник дієслова) [4, с. 466].

Таким чином, виділяються вісім частин мови. Позитивною стороною класифікації є встановлення ієрархії частин мови, розрізнення головних і залежних усередині повнозначних, єднальних і актуалізуючих усередині службових. Недолік класифікації полягає в тому, що вона охоплює не всі слова: займенник Г. Галіше вважає не частиною мови, а граматичною категорією імені або дієслова, вигуку і частки їм не враховуються. В той же час він, як і Ш. Балі, підкреслює нежорсткість системи частин мови, можливість переходу слова з одного класу в інший [4, с. 47].

У російській граматичній традиції логіко-семантичний принцип був застосований у граматиках М. В. Ломоносова, О. Х. Востокова, Ф. І. Буслаєва, М. І. Греча та інших.

Термін *частини мови* з'являється лише в XIX ст. Одним з перших цим терміном користувався О. Х. Востоков в «Русской грамматике» (1831), з якої почався відхід від античної схеми. Граматика О. Х. Востокова відрізняється цілою низкою переваг: у ній вивчається «жива» російська мова, даються багато прикладів на різні явища, які не втратили значення і в сучасному мовознавстві. Учений розглядав частини мови як граматичні розряди слів, виділив вісім розрядів слів, або частин мови: іменник, прикметник, займенник, дієслово, прислівник, прийменник, сполучник, вигук. У роботах О. Х. Востокова намічається вже деяке посилення морфологічного аналізу слова, оцінки його структурних особливостей. Але реальне значення залишається більш важливим.

Не вживаючи спеціальних термінів, О. Х. Востоков, проте, відзначав перехідний (гібридний) характер дієприкметників. Дослідник указував на «тимчасові словорозрізнявальні зміни», які спостерігаються при відмінюванні і дієвідмінюванні [5, с. 76].

Таким чином, серед визначальних рис частин мови виявляються граматичні, словозмінні властивості слів. Змінюється й саме поняття

частини мови: частина мови стає не логіко-граматичним угрупованням, а граматичним розрядом. Так було покладено початок граматичному підходу до розуміння частин мови [5, с. 49].

У М. І. Греча в його «Практической русской грамматике» (1827) містяться цікаві та нові для російської граматики положення щодо окремих частин мови стосовно їх взаємодії та перехідності. Важливим елементом членування слів за логіко-семантичним принципом у М. І. Греча був поділ на частини і частки мови, які вчений визначав так: «Слова, що походять від головних коренів, іменуються частинами мови (наприклад: *ход, ходить, ходовой, ходя, находка*); підрядні ж корні, що вживаються в мові у вигляді окремих слів (наприклад: *от, при, без*), називаються частками» [6, с. 18]. Важливим для частиномовної класифікації було й перенесення прислівників із числа службових слів («часток») до повнозначних слів, «частин» мови.

Середина XIX ст. знаменувала собою новий етап у розвитку теорії частин мови. Починають з'являтися нові граматичні студії, на які значно вплинули ідеї В. Гумбольдта і Я. Грімма. Особливо яскраве відображення знайшли вони в творчості Ф. І. Буслаєва, найбільш значного представника логіко-граматичного напряму.

В «Исторической грамматике русского языка» (1858) Ф. І. Буслаєв виділяв в мові дев'ять частин мови: дієслово, займенник, іменник, прикметник, числівник, прислівник, прийменник, сполучник і вигук. Останній Ф. І. Буслаєв виділяв в особливий розділ. Інші частини мови поділяються на повнозначні (іменник, прикметник і дієслово) і службові (займенник, числівник, прийменник, сполучник і дієслово допоміжне); прислівники з цієї класифікації (як, втім, і дієслова) потрапляють у дві групи: утворені від службових частин мови відносяться до службових частин мови, а утворені від повнозначних до повнозначних. Отже, членування слів на повнозначні та службові не збігається з їх поділом на частини мови [2, с. 58].

Ф. І. Буслаєв також вивчав закритий характер списку службових слів і відкритий характер списку дієслів, іменників, прикметників і прислівників, яких, за його словами, «незліченна безліч»; але він заперечував відкритий характер списку числівників. Найбільш важливим стосовно визначення частин мови (які Ф. І. Буслаєв розглядав у синтаксисі) виступає його твердження про те, що «для того, щоб скласти собі повне уявлення про окремі слова, уживані в мові, їх потрібно розглянути у двоякому відношенні: 1) відносно словника 2) у граматичному відношенні. Ця констатація є, по суті, ключовою для визначення поняття частин мови в сучасній лінгвістиці [2, с. 78].

Розглядаючи розвиток учення про частини мови в російському мовознавстві, важливо відзначити ідеї, висловлені В. Г. Белінським в «Основаниях русской грамматики» (1837). Дослідник підкреслював, що «кількість частин мови і часток буває нерівною у всіх мовах».

В. Г. Белінський вважав, що «основні частини мови становлять неодмінну умову кожної мови» [8, с. 58].

Надзвичайно важливим є те, що В. Г. Белінський звернув увагу на явище перехідності між частинами і частками мови: «До загальних властивостей частин мови і самих часток належить ще й те, що, поперше, вони утворюються взаємно одна від одної, а по-друге, що одне і те ж слово, за своїм свідченням, може відноситися до двох частин мови або часток» [7, с. 67]. Всі ці думки В. Г. Белінського роблять його граматику істотним внеском у розвиток теорії перехідності частин мови та їх взаємодії.

Таким чином, здійснений нами огляд праць з історії граматичних учень дозволяє зробити висновок, що принципи класифікації частин мови в європейському мовознавстві висвітлені недостатньо. У сучасному мовознавстві немає спеціальних монографічних праць, присвячених принципам класифікації частин мови. Багато що залишається поза увагою дослідників. Комплексне вивчення наукової спадщини європейських граматистів XIX – XX ст. дозволить заповнити очевидні прогалини в царині висвітлення принципів класифікації частин мови та зробити необхідні узагальнення. У цьому ми вбачаємо перспективи подальших досліджень.

Список використаної літератури

- 1. Звегинцев В. А.** История языкознания 19-20 веков в очерках и извлечениях / В. А. Звегинцев – М. : Просвещение, 1964 – 65 с.
- 2. Буслаев Ф. И.** Опыт исторической грамматики русского языка: учеб. пособ. для препод. – Ч. 1–2 / Ф. И. Буслаев. – М. : унав. Тип., 1858. – 428 с.
- 3. Никитин М. В.** Курс лингвистической семантики : учеб. пособ. [2-е изд., дополн. и исправ / М. В. Никитин. – СПб : Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2007. – 819 с.
- 4. Гак В. Г.** Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.
- 5. Востоков А. Х.** Русская грамматика Александра Востокова, по начертанию его же сокращенной грамматики полнее изложенная / А. Х. Востоков – М. : Книга по Требованию, 2011. – 246 с.
- 6. Греч Н. И.** Практическая русская грамматика / Н. И. Греч. – СПб. : 1834. – 526 с.
- 7. Белинский В. Г.** Основания русской грамматики. Том второй. Статьи и рецензии 1836–1838 / В. Г. Белинский. – М. : Изд-во АН Наук СССР, 1953. – 95 с.
- 9. Виноградов В. В.** Русский язык (грамматическое учение о слове) / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Учпедгиз, 1947. – 784 с.
- 10. Валгина Н. С.** Современный русский язык: [учеб. для филол. спец. вузов] / Н. С. Валгина, Д. Э. Розенталь, М. И. Фомина – М. : Высш. шк., 1987. – 480 с.
- 11. Вопросы грамматического строя** / [под ред. В. В. Виноградова, И. А. Баскакова, И. С. Поспелова]. – М. : Академия наук СССР, 1955. – 484 с.
- 12. Лингвистический энциклопедический словарь** [глав. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 780с.

Зубенко К. В. Логіко-семантичний принцип класифікації частин мови в європейському мовознавстві XIX – початку XX ст.

В статті поставлено завдання розкрити погляди мовознавців XIX – початку XX ст. на логіко-семантичний принцип класифікації частин мови в різних індоєвропейських мовах. Логічний напрям в мовознавстві XIX ст. на відміну від раціональної загальної граматики XVII ст., звертав більшу увагу на національну специфіку мовної форми, на єдність логічного й історичного і був переважно логіко-семантичним. Логіко-семантичний принцип апелював до частин мови як до універсальних логічних категорій думки, базуючись на положенні про існування спільної логічної основи всіх мов.

Ключові слова: частина мови, класифікація частин мови, логіко-семантичний принцип, логічний напрям, логічна категорія .

Зубенко Е. В. Логико-семантический принцип классификации частей речи в европейском языкознании XIX – начала XX ст.

В статье поставлена задача раскрыть взгляды языковедов XIX – начала XX ст. на логико-семантический принцип классификации частей речи в разных индо-европейских языках. Логическое направление в языкознании XIX в. в отличие от рациональной общей грамматики XVII в., обращало большее внимание на национальную специфику языковой формы, на единство логического и исторического, и было преимущественно логико-семантическим. Логико-семантический принцип апеллировал к частям речи как к универсальным логическим категориям мысли, основываясь на положении о существовании общей логической основы всех языков.

Ключевые слова: часть речи, классификация частей речи, логико-семантический принцип, логическое направление, логическая категория.

Zubenko K. V. Logical Semantic Principle of Part of Speech Classification in European Linguistics of XIX – beginning XX cent.

The article is aimed at discovering the views of linguists of XIX – beginning XX c. on logical semantic principle of part of speech classification in different Indo-European languages. Logical school in linguistics of XIX c. in contrast to the rational general grammar of XVII c., paid more attention to the national identity of linguistic form, the unity of the logical and historical. It was mostly logical and semantic. Logical-semantic principle appealed to the parts of speech as universal logical categories of thought, based on the statement about the existence of general logical ground for all languages. Review of works on grammar history, made in the article, suggests that the classification of parts of speech in European linguistics is not enough investigated. In modern linguistics there are no special monographic works on the principles of parts of speech classification. Many important observations remained out of researchers' attention. Comprehensive study of the scientific

heritage of European grammarians would fill the obvious gaps in the field of lighting up parts of speech classification and make necessary generalizations.

Key words: part of speech, part of speech classification, logical semantic principle, logical school, logical category.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2013 р.

Прийнято до друку 30.05.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Глущенко В. А.

УДК 811.112.2'373.421

Іщенко Н. Г.

КАТЕГОРІАЛЬНА СЕМАНТИКА ПОХІДНИХ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Мова – це складна сукупність мовних елементів, які номінуються в межах тої чи іншої системи, мікросистеми, ряду, формуються на основі існуючих у системі мови моделей і підпорядковуються двом структурним параметрам мови – парадигматичному, представленому різними опозиціями, парадигмами, угрупованнями, і синтагматичному у лінійній сполучуваності знаків. Усі мовні елементи можуть класифікуватися за різними ознаками, серед яких привертає нашу увагу категоріальна ознака.

В лінгвістиці категорії як «найвищі узагальнення» одночасно існують у трьох сферах – мисленні, психіці і мові, де розглядаються за мовними рівнями: лексичним, граматичним і словотвірним і є основним способом надати оточуючому нас середовищу упорядкований характер, систематизувати мовні елементи за їх схожістю та відмінністю.

Актуальність цієї статті полягає у недостатньо вивченому питанні категоризації і категорій у лінгвістиці.

Мета цієї статті – виокремити категоріальну ознаку у внутрішній структурі похідних у взаємодії з граматичною і словотвірною, описати категоріальне значення віддієслівних іменників з суфіксом -ung і визначити його специфіку у словах суфіксального типу.

Мовна категорія у широкому значенні є групою мовних елементів, яка виділяється на основі спільної властивості, у вузькому смислі – це відповідна ознака, що лежить в основі розподілу певної сукупності однорідних мовних одиниць на обмежену кількість класів, члени яких характеризуються одним і тим самим значенням. Категоріальна ознака розглядається на основі логіко-семантичного принципу класифікації частин мови, є семантичною, синтаксичною або загально категоріальною (загально граматичною), яка відносить мовну одиницю до певної частини мови, складатися з двосторонніх одиниць, як правило, слів,